

איש ואשה בשני מקומות

אשה בבית החלמה

יש להסתפק מה הדין שאשה הנמצאת בבי"ח או בבית החלמה אחרי לידה, האם היא צריכה להדליק בעצמה או שיכולה למאת בהדלקת הבעל.

השאלה מתחלקת לשנים, מקרה אחד היכא שהבעל נמצא בביתם, ומקרה שני היכא שהבעל הלך להורים שלו בזמן שאשתו אינה בבית.

במקרה הראשון נראה פשוט שהיא יוצאת בהדלקת הבעל. דלא גרע ממקרה הפוך היכא שהבעל אינו בבית שיוצא בהדלקת אשתו. דין זה מבואר בגמ' (שבת כג, א) וז"ל הגמ' אמר רב ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה. אמר רבי זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא, בתר דנסיבי איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדליקי עלי בגו ביתאי. וכן נפסק להלכה (או"ח תרעז, א) וז"ל אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה.

בספר חובת הדור חידש שבמצות הדלקת "ח יש שני חיובים, חובת גברא וגם חובת הבית. על פי דבריו פסק בספר פסקי תשובות (תרע"ז, א) שאשה הנמצאת בבית חולים או בבית החלמה צריכה להדליק אע"פ שבעלה מדליק בבית, אלא שיכולה להשתתף בפרוטה עם חברתה שמדליקה. ולהנ"ל זה לא נכון דשפיר יצאה ידי"ח בהדלקת הבעל בביתם, ואין לה עוד חובת הבית. שו"ר שכ"כ להדיא בספר הליכות שלמה (יג, ה).

בעל בבית מלון

ראיתו משו"ת מהרש"ם שהנוסע ברכבת חייב להדליק משום ששכר מקומו, וע"כ מיירי שמדליקין עליו דאלת"ה בין כל צריך להדליק משום "חובת גברא", ובכל זאת חייב להדליק ג"כ משום חובת הבית הואיל ושכר מקומו, א"כ ה"נ במלון הואיל ושכר מקומו הוי כביתו וחייב להדליק מדין ביתו, והא דאכסנאי אינו צריך להדליק מדין חובת בית, הוא משום דיוצא בזה עם בעה"ב, אבל במלון אין בעה"ב שם. ואם הבעה"ב נמצא במלון אה"נ כתב שם שאינו חייב להדליק בפני עצמו.

אבל לענ"ד אין ראיה מהמהרש"ם דאולי מיירי שלא הדליקו עליו, והא דאינו חייב אלא משום ששכר מקומו, הוא משום דבלא"ה לא היה לו מקום להדליק. וההסבר שאפילו אם נאמר שחיוב נ"ח הוא חובת גברא, י"ל שס"ל למהרש"ם שמקום ההדלקה הוא בפתח ביתו מבחוץ, ואם אין לו בית אז הוא לא יכול לקיים מצותו, כמו מי שאין לו יד שמאל להנחת תפילין שאינו יכול לקיים מצות תפילין.

ובעיקר מה שנוקט שבנ"ח יש שני חיובים, חובת גברא וגם חובת, לענ"ד אין לזה שום מקור, ומהכ"ת שיש כאן שני חיובים. וכבר הוכחנו במקום אחר מכמה ראיות שהעיקר שחיוב נ"ח הוא חובת גברא, אלא שי"ל שמקום החיוב הוא הבית. נפרק הראיות בקיצור.

חובת בית או חובת גברא

הנה כתב הרמב"ם (ברכות יא, ב) שיש הבדל בין מצוות שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה, כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר, ואלו נקראין חובה, למצוות שהן אינם חובה אלא דומין לרשות כגון מזוזה ומעקה, שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה כדי שיעשה מזוזה, אלא אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישוב, וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה. עוד כתב (שם הל' ג) וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים, בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה, בין מצוות שאין חובה כגון עירוב. הרי מבואר בדברי הרמב"ם דנר חנוכה חשיב חובה גמורה ולא תלי במי שיש לו בית כמו מזוזה ומעקה, הרי קמן שהוא חובת גברא ולא חובת הבית.

ובאמת הדבר יותר מפורש בר"ן, דאהא דאמרו בגמרא אמר ר' ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה, כתב הר"ן וז"ל, דלא תימא דין נר חנוכה כדין מזוזה דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה, עכ"ל. הרי שבא הר"ן לאפוקי מהאי סברא, דלא תימא דהוי חובת בית אלא הוא חובת גברא. ועיין עוד בארחות חיים להר"א מלוניל (הל' חנוכה אות יד) שג"כ כתב מפורש כדברי הר"ן הנ"ל, וע"ש שהוכיח דלא הוי כדין מזוזה, מדלא מחייב להדליק נר חנוכה בכל פתח ופתח כמו במזוזה.

ויותר מוכח ממ"ש הארחות חיים (שם אות יז) בטעם המנהג שמדליקין בבית הכנסת, שהוא להוציא מי שאינו בקי או שאינו זריז באותו מצוה (והביאו בב"י) ע"ש. ואי נימא שנר חנוכה הוי חובת בית, איך אנשים שלא גרו בביהכ"נ יכולים לצאת ע"י הדלקת חזן ביהכ"נ, אלא ע"כ שהוא סובר שאינו אלא חובת הגברא לחודא.

ויש שרצו להוכיח מלשון הרמב"ם (פ"ד ה"א) דהוי חובת בית, שכתב שם וז"ל מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד עכ"ל. ובס' הררי קדם (סימן קסא) דקדק מל' זה דחייב נר חנוכה הוי חובת הבית, ושרק מי שיש לו בית חייב, אבל מי שאין לו בית אינו בכלל חובת הדלקה. אבל יש לשדות ביה נרגא, דהא לשון הגמרא הוא מצות נר חנוכה "נר איש וביתו", ופרש"י נר איש וביתו - נר אחד בכל לילה, ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד. הרי לן שפירוש המלה ביתו אינו בית אלא משפחה, א"כ זה גם כוונת הרמב"ם שכל בית ובית היינו כל משפחה ומשפחה. וכבר הוכחנו מדברי הרמב"ם בהל' ברכות שס"ל דמצות נר חנוכה הוי חובת גברא.

אלא דיש שרצו להוכיח מתוס' (סוכה מו, א) על הא דאיתא התם שהרואה נר של חנוכה צריך לברך. והיה קשה לתוס' למה שבשאר מצות כגון לולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה, ורקא גבי נר חנוכה תקנו. ותירצו כמה תירוצים, א' שתקנו רק בחנוכה משום חביבות הנס. ב' משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים, ואין בידם לקיים המצוה. וכתבו שטעם ראשון ניהא דלא תיקשי ליה מזוזה. ג' דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך.

מזה דימו נ"ח למזוזה משמע שגם נ"ח הוי חובת הבית, דאם איתא שנ"ח הוי חובת גברא, מה הדמיון למזוזה, שמה אם אין לו בית אינו חייב כלל ולכן לא תקנו ברכת הרואה, משא"כ בנר חנוכה שיש חיוב שמוטל אקרקפתא דגברא, ולכן תקנו ברכת הרואה.

בספר פניני חנוכה מובא שקושיא זו שאל הגר"ח ק"ק זצ"ל את חמיו הגריש"א זצ"ל, והשיב לו שרואים בתוס' שגם מצוה שאינו חובת גברא עדיין אפשר לברך ברכת הרואה.

ועי"ש שמה"ט סבר הגריש"א שמי שאין לו בית חייב לחזור על הפתחים כדי שיהיה לו כסף לשכור בית כדי לקיים הדלקת נ"ח, כמו שצריך לחזור על הפתחים כדי לקנות שמן.

ויש להביא קצת ראיה מביאה"ל (תרעה, ג), דהנה איתא התם שאשה מדלקת נ"ח, וכתב הביאה"ל וז"ל עיין משנ"ב דיכולה להוציא אפילו בעלה, אבל ידוע מה שארז"ל (ברכות כ) בן מברך לאביו ואשה מברכת לבעלה, אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. ומה שאמר דקא מדליקי עלי בגו ביתאי, מפני שלא היה אז בביתו ועיקר החיוב מונח על הבית. הרי שהיה קשה לו אם זה לא מן הראוי שאשתו תוציא אותו א"כ למה ר"ז יצא ידי"ח ע"י הדלקת אשתו הרי תבא מארה וכו', ותי' שלא היה בבית ועיקר ההדלקה היא בבית. ולשונו שעיקר החיוב מונח על הבית, משמע קצת שיש כאן חובת הבית.

ומה שחידש בספר חובת הדור (הנ"ל) שיש באכסנאי חובת הבית אלא שיוצא חיוב זה ע"י הדלקת בעל הבית, נראה שמהר"ן מוכח דלא כדבריו, שהר"ן כתב שהחידוש שאכסנאי חייב בנ"ח הוא דה"א חובת הבית היא ואכסנאי שאין לו בית פטור, קמ"ל דהוי חובת הגברא ולכן חייב, הרי לן שאין האכסנאי מקיים חובת בית אלא חובת גברא. ולכן נראה לומר שאם הדליקו עליו בביתו שפיר יוצא ידי"ח, ואינו חייב להדליק במלון, אא"כ רוצה להיות מן המהדרין, ואז תלוי בפולמוס הגדול האם שייך דין מהדרין לבעל שהוא אכסנאי.

וכ"כ בספר הליכות שלמה (יג, ה) שיוולדת יוצאות ע"י הדלקת בעלה בביתם. (והוא עצמו סובר שמצות נ"ח הוי חובת הבית, ובכל זאת כתב שיוצאות ע"י הדלקת בעלה.)

עוד העירו עליו, דלדבריו אם מתארח אצל גוי אז חייב להדליק מעיקר הדין, (וכן באמת כתב) שהרי החיוב בית אינו יוצא ע"י בעל האכסניא. וזה דלא כמו שמבואר בשו"ע (תרעז, ג) וז"ל יש אומרים שאע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות. מקורו במרדכי, ומבואר הטעם דס"ל שיש חיוב לראות נ"ח, ואם איתא הרי בלא זה חייב מטעם חובת הבית, ואינו יכול לצאת ע"י בעה"ב שהוא גוי ואינו מדליק. וזה קושיא עצומה עליו.

אשה ובעל בשני מקומות

עדיין יש להסתפק היכא שהאשה בבית החלמה והבעל הלך להורים שלו האם אשתו יכולה לצאת בהדלקתו. ונחלקו בזה הפוסקים, הגרשז"א זצ"ל בספר הלי"ש (שם דבר הלכה יא) כתב שאינה יוצאת. וכן דעת הגריש"א הובא בספר פניני חנוכה (ע' קיח). ויש להביא ראיה לדבריהם מספר לקט יושר (או"ח ע' קנב ענין ב), וז"ל ופעמים שאיש ואשתו חייבים בנ"ח, כגון שאין להם בית מיוחד, ואין שניהם יחד.

ובשאר הפוסקים מוצאים כמה וכמה חילוקי דינים, בספר משנה אחרונה מביא כל השיטות. בקובץ מבית לוי (ח"י עמ' כב) בשם הגר"ש ואזנר כתב דאם הבעל מדליק בפ"ע אז היא יוצאת בהדלקתו, אבל אם הוא רק משתתף בפרוטה אינה יכולה לצאת בזה. דבריו אינם מובנים שאם השתתף בפרוטה הוי כאילו הוא הדליק א"כ למה אין אשתו יוצאת ג"כ בהדלקה זו.

ונראה שהוא סובר שגדר התשתתפות בפרוטה אינו אלא כדי שהוא יחשב כחלק מן הבית, וממילא נפטר מדין נר איש וביתו, ולכן רק הוא נפטר ולא אשתו.

אבל לענ"ד אין הבנה הזו נכונה. דהנה דנו הראשונים מתי מברכים ב"על" ומתי מברכים ב"ל". ויש ראשונים שאומרים שאם אפשר ע"י שליח מברכים בעל, ואם א"א ע"י שליח מברכים ב"ל". והק' הראשונים מנר חנוכה שאפשר לקיימו ע"י שליח ובכל זאת מברכים להדליק נר של חנוכה. ותי' שצריך שהשמן יהיה שלו, א"כ לא נחשב אפשר לקיימו ע"י שליח. וז"ל הר"ן מיהו איכא למידק בהאי כללא דהא הדלקת נר חנוכה שאפשר לעשותה ע"י שליח ואפ"ה מברכין עליה להדליק. ואיכא למימר דכיון דאמרינן בפרק במה מדליקין (כג, א) דצריך לאשתתופי בפריטי כיון שאינו יוצא אלא בשל עצמו הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים על ידי אחר. הרי לן שמוכח הר"ן מדין אכסנאי שחייב להיות השמן שלו, וע"כ שיוצא בהדלקת בעה"ב כאילו הוא הדליק, דאם איתא שאין כאן אלא היכ"ת להיות שייך לבני הבית של האכסנאי, אין להוכיח שהשמן צריך להיות שלו.

אשתו כגופו - בעל כאשה

ובשלמי תודה (חנוכה יט, ג) כתב בשם הגר"א ל שטיינמן זצ"ל שהיא יוצאת בהדלקתו בכל ענין אף שהוא מדליק חוץ לביתו, משום דאשתו כגופו ואשה נטפלת לבעלה בכל מקום, ולא דמי לאשה המדלקת שבעלה יוצא בהדלקתה רק אם היא מדלקת בביתם. והגר"נ קרליץ והגר"ח קניבסקי אמרו שצריך ראיה לחלק בין הבעל והאשה בזה.

ובתורת המועדים (עמ' של) כתב בשם הגר"ח קניבסקי שאם האשה בביה"ח והבעל נמצא בבית הוריו, אין האשה טפילה לו, אבל אם הבעל נמצא בבית הורי אשתו שהאשה יותר קשורה לבית הזה, הרי היא נטפלת אליו ויוצאת יד"ח. אמנם אם אשתו אמורה לבוא אחרי שתצא מביה"ח לבית הורי הבעל יל"ע אם נטפלת אליו.

עוד כתב שם בשלמי תודה שלדעת הגר"א ל שטיינמן לכ' ה"ה אם האשה נמצאת בבית והבעל מדליק במקום אחר יוצאת בהדלקתו. אמנם כתב שלא משמע כן במשנ"ב, דבסימן תרעה סק"ט כתב דכשאין האיש בבית מדליק האשה דהוי בת חיובא ובברכה, משמע לכ' שאף אם הוא מדליק במקום אחר אינה יוצאת בהדלקתו, דאל"כ איך היא יכולה להדליק. וע"ע להלן בס"ק טז שכתב המשנ"ב שאכסנאי שרוצה להדליק בעצמו ידליק לפני הדלקת אשתו, ומשמע שגם לאחר הדלקתו יכולה היא עדיין להדליק ואינו יוצאת בהדלקתו.

גדר אשתו כגופו

והנה יש לדון בעיקר הסברא דבנ"ח אמרינן אשתו כגופו, שהרי זה ברור שאיש האוכל מצה אינו פוטר את אשתו מטעם אשתו כגופו. אלא נראה שזה סברא בהדין של מהדרין לכל אחד ואחד. שהרי עיקר המצוה היא נר איש וביתו, והכוונה שעיקר תקנת מצות נ"ח שיהיה נר אחד לכל המשפחה, ומהדרין נר לכל אחד, אז באו האחרונים

והידשו שכאן אומרים אשתו כגופו, ר"ל שבמבנה של המשפחה האבא והאמא הם כאחד, ולכן הדין מהדרין אינו מחייב הדלקה בשביל האשה.

ונראה שזה עומק כוונת תרומת הדשן (סימן קא) שחידש שאע"פ ששאינו באיני בבית יוצא בהדלקת אשתו כההיא דר"ז, אבל שפיר יכול להדליק לבד ולברך מדין מהדרין. וז"ל אמנם מטעם מהדרין אפשר ויתכן שפיר דמי להדליק בברכה כה"ג, **דכי היכא דיש הידור בנר לכל אחד ואחד בבית אחד, ה"נ יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני מקומות.** והתנא לא פסיקא ליה למיתני הך מהדרין, דלא שכיחא כולי האי. וכיון דאשכחן בתלמוד מהדרין, ומהדרין מן מהדרין, אין זה כמוסיף על התלמוד שהוא גורע. ונראה לבאר דבריו על פי הנ"ל, שזה שהאשה אינה מדליקה זה משום שהבעל והאשה הם כאחד, א"כ ס"ל לתרה"ד שזה דווקא כשהם בבית ביחד אבל אם הוא במקום אחר כבר יש איזהו פירוד, א"כ חל גם עליהם הדין מהדרין נר לכל אחד ואחד.

וכן מדויק בלשון האליה רבה (תרעא, ג), וז"ל והנה בתשובת שער אפרים (סי' מב) הקשה למה אין נוהגין שאשה מדלקת כשבעל בביתו, מאי שנא משאר בני בית עיי"ש. ונ"ל **דאשתו כגופו ואינה בכלל מהדרין**, וכן משמע במהרש"ל (סי' פ"ה) ומטה משה (סי' תתקפב) דדוקא כשאין לה בעל או כשאין הבעל בעיר מדלקת. הרי לן שאשתו כגופו הוא סברא במהדרין, לא סברא ביכולת האיש להוציא את אשתו.

אם כנים הדברים, שלא שייך אשתו כגופו לגבי להוציא, א"כ אם האשה נמצאת בבית החלמה, והבעל אינו בבית נראה שהיא אינה יכולה לצאת, שהרי מקום ההדלקה הוא בבית, א"כ תינח היכא שהבעל מדליק בבית שפיר יכולה האשה לצאת ע"י הדלקת הבעל, שסכ"ס הנר הודלק בביתה, אע"פ שעכשיו היא לא נמצאת שמה. אבל מהכ"ת שהדלקת הבעל בבית הורים שלו שיחשב מקום הדלקה בשבילה. והוי כאילו מי שאינו רוצה להדליק, שממנה חברו שליח להדליק בבית השליח, שבוודאי אינו יוצא.

ולפי"ז פשוט שאין לחלק בין בעל שמדליק לאשתו או אשה שמדליקה בבעל, אפילו אם נקבל שמסברא היא נטפלת לו, והוא אינו נטפל לה, אבל כאן אין כאן עיקר וטפל כלל, רק סברא במהדרין ששניהם ביחד כאחד מבני הבית.

וגם אינו מובן מה שמביאים בשם בגריש"א זצ"ל שאם הבעל שוכר חדר בבית הוריו שפיר יכול להוציא את אשתו, שהרי סכ"ס אין החדר שייך אליה, ואין זה הבית שלה, וממילא אין זה מקום הדלקה בשבילה.

גם אינו מובן מה שמובא בשם הגר"ח זצ"ל שאם הבעל נמצא בבית הורי אשתו שהאשה יותר קשורה לבית הזה, הרי היא נטפלת אליו ויוצאת יד"ח. שאין כאן סברא של טפילות, וצריך שיהיה מקום הדלקה שלה, אז מה בכך שהיא מרגישה נוח בבית הוריה, האם נאמר שאשה שבעלה אינו נמצא בבית, והיא חייבת להדליק, שיכולה למנות לאביה שליח שידליק בשבילה בביתו.

אבל מה שהסתפק בבעל שנמצא אצל הוריו ואשתו אמורה לבוא אחרי שתצא מביה"ח לבית הוריו דיל"ע אם נטפלת אליו. בזה אני רואה סברא שאולי כבר נחשב כביתה, וצ"ע.

אמנם מדברי העולת שמואל הובא במשנ"ב (תרעה, ט) משמע שנקט סברא של טפילות. אבל שם אינו מדבר רק באשה אלא גם בכל בנות. וז"ל המשנ"ב ועיין בתשובת עולת שמואל (סימן קה) דלדידן שמדליקין כ"א בפ"ע מ"מ אשה אינה צריכה להדליק דהויין רק טפילות לאנשים, ואם רוצים להדליק מברכות דהוי כשאר מ"ע שהזמן גרמא דיכולות לברך. ועיי"ש בתשובה שמדייק כן מהא דאמרינן אף הן באותו הנס, משמע שהעיקר הוא האנשים אלא שגם נשים מחויבות. וצ"ע האם נאמר כן במקרא מגילה, שג"כ חיוב הנשים משום דאף הן היו באותו הנס, שיוצאות ע"י בעליהן או אביהן.

וגם מש"כ שאם היא רוצה היא יכולה להדליק לעצמה מידי דהוי אאשה במ"ע שהז"ג דקי"ל שהיא יכולה לעשות המצוה ולברך. ולענ"ד לא הבתני הדמיון, דכאן בוודאי היא מחויבת אלא שאתה מחדש שהיא טפילה לחיות הגברים, א"כ היא כבר יצאה אז איך היא יכולה לברך על הדלקתה.

בעל ואשה ביחד במקום אחר

אלא דעדיין יש להסתפק באופן שהבעל ואשתו מתארחים יחד בבית של אחרים. וכתב בספר הנ"ל דלגבי אשתו מסתבר דיוצאת בהדלקת בעלה, דאע"פ שאינו מדליק בבית מ"מ כיון שהיא אצלו שייך לומר דאשתו כגופו. ולדברינו ג"כ ניחא, דכאן הרי שניהם ביחד, ועכשיו זה הבית שלהם אז שפיר יוצאת בהדלקתו.

בני המשפחה

ממשיך בספר משנה אחרונה, אולם לגבי שאר בני הבית יל"ע אם יוצאים בהדלקת אביהם, דיש לדון דבבית של אחרים שכולם אורחים שם ואין בני הבית סמוכים על שולחן אביהם אין הם נטפלים אליו. ובשלמי תודה (שם) הביא מהגרא"ל שטיינמן שגם כה"ג יוצאין בני הבית בהדלקת אביהן. וכ"כ בהליכות שלמה (פי"ג ס"ז) והוסיף דאף אם האב אינו מדליק בעצמו רק יוצא בשותפות עם בעה"ב, יוצאים בני ביתו בזה. וזה מסתבר שהרי כולם ביחד, וזה הבית שלהם אז קיים כאן הדין של נר איש וביתו.